



80 aastat ÜRO Peaassamblee esimesest istungist

Nr 4

16.03.2026

Seekordne teemaleht annab ülevaate Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (edaspidi ÜRO) ajaloost, tegevusest ning ka reformikavast. 2026. aasta jaanuaris möödus 80 aastat ÜRO Peaassamblee esimesest istungist, mis toimus 10. jaanuaril 1946 Londonis. Istungiga panid osalisriigid aluse rahvusvahelisele koostööle ja kollektiivsele julgeolekule pärast II maailmasõda.¹ Tänapäevaks on ÜROst kujunenud 193 riiki ühendav rahvusvaheline organisatsioon,² mille eesmärk on lisaks rahu ja rahvusvahelise julgeoleku tagamisele soodustada ja koordineerida riikidevahelist koostööd rahvusvahelise õiguse, maailmaarengu, keskkonnaprobleemide lahendamise, inimõiguste ning vabaduste alal.

ÜRO loomine

Üheks esimeseks sammuks uue rahvusvahelise organisatsiooni loomisel oli 14. augustil 1941 USA presidendi F. D. Roosevelti ja Suurbritannia peaministri W. Churchilli avaldatud Atlandi Harta, mis sisaldas nägemust sõjajärgsest rahvusvahelisest julgeolekusüsteemist ning selle aluseks olevatest põhimõtetest.³ Nimelt püüti II maailmasõja lõpufaasis luua uut rahvusvahelist organisatsiooni, mis jätkaks Rahvasteliidu püüdlusi.⁴ Liitlastel tekkis soov⁵ luua uus rahvusvaheline organisatsioon, eesmärgiga tagada maailma rahumeelne areng ja vältida uute globaalsete konfliktide tekkimist, võttes arvesse maailmasõdade vahelise perioodi kogemusi. Atlandi Harta seisukohtadega ühinesid 1. jaanuaril 1942 26 riiki, nende hulgas Nõukogude Liit, Hiina, Austraalia ja India, kes allkirjastasid Washingtonis Ühinenud Rahvaste Deklaratsiooni. Selles deklaratsioonis kasutati esmakordselt väljendit „ühinenud rahvad“.⁶ Uue organisatsiooni loomise idee pandi aga selgesõnaliselt paika 1943. aasta oktoobris Moskvast, kui Ameerika Ühendriigid ja Suurbritannia koos Hiina ja Nõukogude Liiduga allkirjastasid Üldise Julgeoleku Deklaratsiooni, milles muu hulgas tunnistati vajadust luua esimesel võimalusel üldine rahvusvaheline organisatsioon, mis põhineks kõigi rahuarmastavate riikide suveräänse võrdsuse põhimõttel ning oleks avatud nii suurtele kui ka väikestele riikidele, et tagada rahvusvaheline rahu ja julgeolek.⁷

1944. aasta sügisel kogunesid eelnimetatud riikide esindajad Washingtoni lähedal Dumbarton Oaksis, et rääkida läbi loodava ühenduse põhikirjaga seotud küsimused. ÜRO otsustamisprotsessi keskne roll pandi rahu ja julgeoleku eest vastutavale Julgeolekunõukogule. Veebruaris 1945 Jaltas toimunud liitlaste kohtumisel, kus lahendati viimased lahkarvamused, otsustati saata põhikirja materjalid ka teistele Ühinenud Rahvaste Deklaratsiooni allkirjastanud riikidele ning kutsuda

¹ ÜRO Peaassamblee esimene istungjärg alustas tööd 10. jaanuaril 1946 Londonis, organisatsiooni esimeseks peasekretäriks valiti Trygve Lie Norrast. ÜRO peakorterit asupaigaks sai hiljem hoopis New York, mille East Riveri ääres asuva maatüki ostmiseks annetas raha USA ärimees John D. Rockefeller, Jr. Vt ka <https://un.mfa.ee/et/eesti-ja-uro/uro-ajalugu/>

² Eesti sai ÜRO liikmeks 17. septembril 1991.

³ Vt <https://www.vm.ee/suhted-teiste-riikide-ja-organisatsioonidega/uro>

⁴ ÜRO eelkäija oli Rahvasteliit, mis loodi 1919. aastal pärast Esimest maailmasõda Versailles' lepingu alusel eesmärgiga edendada rahvusvahelist koostööd ning saavutada rahu ja julgeolek.

⁵ M. Nutt. ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon 70 – Diplomaatia nr 184, 12/2018.

⁶ Nime „Ühinenud Rahvad“ pakkus välja Ameerika Ühendriikide president Franklin D. Roosevelt.

⁷ Vt ÜRO koduleht: <https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un/preparatory-years>

kokku konverents ÜRO põhikirja viimistlemiseks. ÜRO asutamiskonverentsile San Franciscos kogunesid 25. aprillist kuni 26. juunini 1945 viiekümne riigi esindajad. Tuginedes Dumbarton Oaksi ettepanekutele, Jalta kokkuleppele ning erinevate riikide valitsuste esitatud muudatusettepanekutele, leppis konverents kokku ÜRO põhikirja⁸ ning uue Rahvusvahelise Kohtu statuudi tekstis.⁹ Konverentsil osales 850 delegaati ning koos nende nõunike, töötajate ja konverentsi sekretariaadiga ulatus osalejate koguarv 3500 inimeseni. Lisaks viibis kohal üle 2500 ajakirjaniku ja esindatud olid ka vaatlejad erinevatest ühendustest.¹⁰ ÜRO asutajariigid soovisid uue organisatsiooni tegevuse kujundada tõhusamaks kui selle eelkäijaks olnud Rahvasteliidul.¹¹ Nii leppisid San Franciscos asutamiskonverentsile kogunenud riigid kokku uues kollektiivse julgeoleku süsteemis ning rõhutasid vaidluste rahumeelse lahendamise olulisust. Samuti pöörati põhikirjas tähelepanu majandus- ja sotsiaalvaldkonna koostööle ning toonitati inimõiguste edendamise vajalikkust maailmas.¹²

ÜRO ei tekkinud siiski veel põhikirja allkirjastamise hetkel, vaid paljudes riikides tuli see kõigepealt riigisiselt heaks kiita. Lepiti kokku, et põhikiri jõustub siis, kui Hiina, Prantsusmaa, Suurbritannia, Nõukogude Liidu ja Ameerika Ühendriikide valitsused ning enamik teisi allakirjutanud riike on selle ratifitseerinud ja esitanud vastava kinnituse Ameerika Ühendriikide valitsusele. 24. oktoobril 1945 põhikiri jõustus ning seda päeva tähistatakse tänapäeval ka ÜRO päevana. ÜRO põhikirja jõustumisega sai läbi ka nelja aasta pikkune ettevalmistustöö rahvusvahelise organisatsiooni loomise osas, mille eesmärk oli lõpetada sõjad ning edendada rahu, õiglust ja tagada parem elu kogu inimkonnale.¹³

ÜRO tegevus

Aastakümnete jooksul on ÜRO olnud aktiivne väga erinevates valdkondades, muu hulgas rahvusvahelise õiguse arendamisel ja inimõiguste kaitsel. Paljud ettevõtmised on olnud edukad, aga on olnud ka suuri ebaõnnestumisi. Hoolimata Rahvasteliidust paremini üles ehitatud struktuurist sattus ÜRO kohe pärast loomist geopoliitilisse vastasseisu. Külma sõda jagas maailma omavahel rivaalitsevateks leerideks ning Julgeolekunõukogust sai omakorda diplomaatiline lahinguväli. Vetoõigus, mis oli mõeldud tagama suurriikide konsensust, muutus sageli otsustusprotsessi halvavaks jõuks.¹⁴ Nii Washington kui ka Moskva kasutasid seda korduvalt resolutsioonide blokeerimiseks, kui need ohustasid nende strateegilisi huve.

⁸ ÜRO põhikirja vastuvõtmisega loodi ÜRO kuus põhiorganit, sh Peaassamblee ja Julgeolekunõukogu. Peaassambleel on esindatud kõik ÜRO liikmesriigid. Peaassamblee koguneb korraliseks istungjärguks iga aasta septembri keskpaigast detsembri keskpaigani, kuid vajadusel võidakse korraldada erakorralisi istungjärke. Peaassamblee otsused ei ole kohustuslikud, kuid omavad mõju rahvusvahelistele suhetele. Julgeolekunõukogu koosneb viiest alalisest liikmest (Ameerika Ühendriigid, Suurbritannia, Prantsusmaa, Venemaa ja Hiina) ning kümnest Peaassamblee poolt kaheks aastaks valitud mittealalisest liikmest, kokku 15 liikmest. Alalistel liikmetel on otsustusprotsessis vetoõigus. Kümme mittealalist liiget valitakse nõukokku kaheks aastaks, Eesti osutus valituks aastateks 2020–2021.

⁹ ÜRO põhikiri allkirjastati 50 riigi poolt 26. juunil 1945 ja see jõustus sama aasta oktoobris. Poola, kes konverentsil ei olnud esindatud, allkirjastas põhikirja hiljem ning sai üheks ÜRO algsest 51 liikmesriigist.

¹⁰ ÜRO koduleht: <https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un/san-francisco-conference>

¹¹ Nimelt tulenes Rahvasteliidu lagunemine ja selle ebaedu võrreldes ÜROga peamiselt sellest, et Rahvasteliit ei suutnud täita oma põhieesmärki, milleks oli kollektiivse julgeoleku kaudu rahu tagamine. Rahvasteliit loodi pärast Esimest maailmasõda idealistliku lootusega vältida uusi konflikte, kuid selle struktuur ja poliitiline reaalsus muutsid selle nõrgaks. Liikmesriigid ei olnud valmis loovutama suveräänsust ega rakendama jõulisi sanktsioone agressorite vastu, mis tähendas, et ühendus jäi ilma tegelikust täitevvõimust. Mitmed suurriigid, nagu Ameerika Ühendriigid, ei ühinenud organisatsiooniga, mis õõnestas Rahvasteliidu legitiimsust ja mõjuvõimu. Selle tulemusena ei suutnud Rahvasteliit takistada agressioone ega ära hoida järjekordse maailmasõja puhkemist, mis tõi kaasa organisatsiooni lõpliku kokkuvarisemise.

¹² M. Kiviorg. Rahvusvaheline inimõiguste kaitse süsteem – Inimõiguste raamat: <https://www.inimoigusteraamat.ee/>

Inimõiguste kaitse lisamine ÜRO põhikirja oli omas ajas märkimisväärne, sest sellega rõhutati, et inimõiguste kaitse ei kuulu pelgalt riikide jurisdiktsiooni, vaid ka rahvusvahelisel õigusel ja järelevalvel on selles oma roll. Samas ei sätestanud põhikiri ei konkreetseid inimõigusi ega riikide täpseid kohustusi nende kaitsmisel. ÜRO koduleht: <https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un/san-francisco-conference>

¹³ M. Nutt. ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon 70 – Diplomaatia nr 184, 12/2018.

¹⁴ Peaassamblee saab ÜRO põhikirja kohaselt anda ÜRO organitele ja liikmetele soovitusi, seevastu Julgeolekunõukogu otsused on kohustuslikud. Peale sanktsioonide võib Julgeolekunõukogu rakendada tülikäsimuste lahendamiseks ka teisi meetmeid, sealhulgas kasutada jõudu rahu ja julgeoleku tagamiseks.

Rahuvalvemissioonid, mis võeti kasutusele 1950. aastatel, pakkusid siiski uut vahendit erinevate piirkondlike konfliktide ohjamiseks. Ka võib edulooks pidada inimõiguste ülddeklaratsiooni vastuvõtmist 1948. aastal, mis kehtestas ülemaailmse normatiivse raamistiku inimõiguste kaitse osas. Samuti mängis ÜRO olulist rolli dekoloniseerimisel, aidates kümnetel uutel riikidel iseseisvuda. ÜRO ei suutnud siiski ära hoida suuri relvakonflikte. Suessi kriis, Vietnami sõda ja Lähis-Ida konfliktid näitasid, et suurriigid kasutasid jõudu oma strateegiliste eesmärkide saavutamiseks ning Julgeolekunõukogu jäi veto-mehhanismi tõttu korduvalt otsustusvõimetuks.

Pärast Nõukogude Liidu kokkuvarisemist 1991. aastal tekkis ÜRO osas uus optimismipuhang. Esimest korda näis, et ÜRO suudab tõhusalt tegutseda. Julgeolekunõukogu kiitis sekkumised märksa hõlpsamini heaks – alates Lahesõjast kuni rahuvalvemissioonideni Aafrikas ja Balkani piirkonnas. Küll aga tõid Rwanda 1994. aasta genotsiid ja Srebrenica massimõrv 1995. aastal valusalt esile ÜRO sügavad puudujäägid genotsiidi ja teiste inimsusevastaste kuritegude ennetamisel. Samuti andis 2003. aasta Iraagi sõda, mis algatati ilma Julgeolekunõukogu volitusega, tõsise löögi ÜRO autoriteedile. Suurriikide, eeskätt USA, Hiina ja Venemaa, vastasseis Julgeolekunõukogus takistab ÜRO tõhusat reageerimist kõige kriitilisematele konfliktidele. Ka käimasolev sõda Ukrainas näitab selgelt, kuidas suurriikide geopoliitilised huvid halvavad Julgeolekunõukogu otsustusvõime ja takistavad ÜRO tegevust globaalse rahu ning julgeoleku tagamisel.¹⁵ Samas on ÜRO teine peasekretär Dag Hammarskjöld tabavalt öelnud, et ÜROd ei loodud mitte selleks, et inimkond jõuaks paradiisi, vaid selleks, et päästa see põrgust. Margus Kolga hinnangul hinnatakse ÜROd liigagi tihti just selle järgi, kui kaugel ollakse paradiisist, mitte aga selle järgi, kui palju inimhingesid, kogukondi, riike või piirkondi on päästetud.¹⁶

Paratamatult tuleb tõdeda, et maailmapoliitika toimib endiselt riikide suveräänsuse alusel ning just suurriigid lähtuvad oma strateegilistest huvidest, julgeolekuvajadustest ja poliitilistest prioriteetidest. ÜRO ei ole üleilmne valitsus, vaid liikmesriikide koostööst sõltuv foorum, mille tõhusus põhineb riikide vabatahtlikul panusel. Julgeolekunõukogu struktuur, mis peegeldab 1945. aasta jõudude tasakaalu, annab alalistele liikmetele vetoõiguse, luues geopoliitilise eliidi, mis ei kajasta tänapäeva rahvusvahelist tegelikkust. Suurriikide, eeskätt USA, Hiina ja Venemaa, vastasseis takistab seetõttu regulaarselt ÜRO tõhusat reageerimist kõige kriitilisematele konfliktidele.¹⁷

Hoolimata ÜRO olulisest panusest humanitaar-, sotsiaal- ja arenguvallas ei ole organisatsioon suutnud ära hoida sõdu ja veriseid relvakonflikte. Poliitilised tõmbetuuled mõjutavad kahtlemata ka ÜRO tegevust ning üha enam tuleb tõdeda, et süsteem, mis loodi 1945. aastal, ei vasta enam tänapäevasele rahvusvahelisele muutunud olukorrale. Aina enam räägitakse ÜRO reformimise vajalikkusest. ÜRO reformist on räägitud juba aastakümneid, kuid praegune rahvusvaheline olukord – Venemaa agressioon Ukrainas, sõda Lähis-Idas ning mitmed piirkondlikud konfliktid Aafrikas – on toonud selle teema taas teravalt päevakorda. Sõjad ja ebastabiilne olukord maailmas on taaskord ilmestanud seda, et ÜRO ei suuda täita oma põhifunktsiooni rahu ja julgeoleku tagajana. Seetõttu on selge, et ÜRO struktuurid, eeskätt Julgeolekunõukogu töö- ja otsustusmehhanismid, vajavad põhjalikku reformi, et organisatsioon oleks võimeline reageerima kaasaegsetele julgeolekuohtudele. Reformi eesmärk peab ekspertide hinnangul olema ÜRO võimekuse tugevdamine, et see suudaks täita põhikirja eesmarke tänapäeva maailmas – parandades tõhusust, tugevdades legitiimsust ja tagades, et süsteem suudab reageerida relvakonfliktidele. Üleilmsete relvakonfliktide ja ÜRO eelarvekärbete surve all ongi organisatsioon oma tööviisi ümber mõtestamas.¹⁸

¹⁵ Vt The Birth of the UN: From the Ambitions of the League of Nations to a World Still Marked by Conflict and Rivalry. 26.11.2025. Arvutivõrgus: <https://www.geopolitika.it/en/the-birth-of-the-un-from-the-ambitions-of-the-league-of-nations-to-a-world-still-marked-by-conflict-and-rivalry/>

¹⁶ Margus Kolga. Kolmveerand sajandit ÜROd – mille nimel? – Diplomaatia nr 192, 08/2019.

¹⁷ ÜRO asutamisest alates on olnud teemaks Julgeolekunõukogu alaliste liikmete vetoõigus, mis tekitab ebavõrdsust või annab eeliseid suurriikidele.

¹⁸ The UN80 Initiative – www.un.org/un80-initiative/en

ÜRO80 algatus

ÜRO80 algatus (*UN80 Initiative*) on ÜRO reformipakett, mida peasekretär António Guterres tutvustas 2025. aastal ÜRO aastapäeva tähistamise raames. See algatus koondab erinevaid meetmeid, mis on seotud kolme erineva valdkonnaga ÜRO töös. Esimene valdkond on seotud ÜRO Sekretariaadi¹⁹ töö optimeerimisega ja algatuses on loetletud meetmeid, mis aitavad ÜRO Sekretariaadi tööd optimeerida ja tõhustada. Teine valdkond keskendub ÜRO mandaatidele,²⁰ mis määravad kindlaks ÜRO peamised tegevusvaldkonnad ja ülesanded. ÜRO80 algatusega soovitakse mandaadisüsteemi uuendada ja olemasolevaid mandaate kriitilise pilguga üle vaadata. Niisamuti näeb algatus ette erinevate ÜRO asutuste liitmise ja uue humanitaarkoordinatsiooni mudeli väljatöötamise. Seega saab nentida, et ÜRO80 algatus keskendub ÜRO sisemisele töökorraldusele ja bürokraatia vähendamisele, ent ei sisalda ühtegi ettepanekut Julgeolekunõukogu struktuurse reformi kohta. Julgeolekunõukogu reformi eeltingimuseks on liikmesriikide poliitiline kokkulepe, kuid praeguses rahvusvahelises olukorras ei ole sellist konsensust lähiajal näha.

Kokkuvõte

ÜRO loomisega loodi alus II maailmasõja järgsele rahvusvahelisele koostööle ja kollektiivsele julgeolekule. Aastakümnete jooksul on ÜRO panustanud inimõigustesse, arengusse ja rahuvalvesse, kuid suurriikide vastasseis ja vetoõigus on korduvalt halvanud organisatsiooni võimet reageerida relvakonfliktidele. Tänapäevane keeruline julgeolekuolukord on tõstnud taas esile vajaduse ÜRO reformimiseks, eeskätt Julgeolekunõukogu töövõime tugevdamiseks. ÜRO80 algatus keskendub organisatsiooni sisemisele uuendamisele, kuid ei hõlma Julgeolekunõukogu struktuurset reformi, mis eeldaks liikmesriikide poliitilist kokkulepet.

Triinu Põdramägi

nõunik

triinu.podramagi@riigikogu.ee

Kasutatud allikad

- Kiviorg, M. Rahvusvaheline inimõiguste kaitse süsteem – Inimõigused, Õiguskantsleri Kantselei 2022. Arvutivõrgus: <https://www.inimoigusteraamat.ee/>
- Kolga, M. Kolmveerand sajandit ÜROd – mille nimel? -Diplomaatia nr 192, 08/2019. Arvutivõrgus: <https://diplomaatia.ee/kolmveerand-sajandit-urod-mille-nimel/>
- Nutt, M. ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon 70 – Diplomaatia nr 184, 12/2018. Arvutivõrgus: <https://diplomaatia.ee/uro-inimoiguste-ulddeklaratsioon-70/>
- The Birth of the UN: From the Ambitions of the League of Nations to a World Still Marked by Conflict and Rivalry. 26.11.2025. Arvutivõrgus: <https://www.geopolitika.it/en/the-birth-of-the-un-from-the-ambitions-of-the-league-of-nations-to-a-world-still-marked-by-conflict-and-rivalry/>
- Välisministeeriumi materjalid ÜRO kohta. Arvutivõrgus: <https://un.mfa.ee/et/eesti-ja-uro/uro-ajalugu/>
- Välisministeeriumi materjalid Eesti eesistumisest ÜRO julgeolekunõukogus. Arvutivõrgus: <https://un.mfa.ee/et/eesti-eesistumine-uro-julgeolekunoukogus/>
- ÜRO kodulehe materjalid. Arvutivõrgus: <https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un/preparatory-years>
- ÜRO80 algatus. Arvutivõrgus: www.un.org/un80-initiative/en
- ÜRO põhikiri – RT II 1996, 24, 95.

Õigus- ja analüüsiosakond on Riigikogu struktuuriüksus, mis nõustab parlamendiliikmeid ja nende heaks töötavaid ametnikke. Käesolev teemaleht on koostatud osakonna algatusel. Autorid on valmis arutlema töö sisu üle ja kommentaarid on teretulnud.

¹⁹ ÜRO Sekretariaat on ÜRO peamine haldusorgan, mis korraldab igapäevatööd, viib ellu programme ja haldab teiste ÜRO organite poolt heaks kiidetud poliitikat.

²⁰ ÜRO mandaadid on rahvusvahelised ülesanded, mille ÜRO liikmesriigid ühiselt kokku lepivad näiteks rahuvalve, humanitaarabi jne.